

Deklaracija človekovih pravic: moč, argument, soglasje?

✍ Peter Rožič

Ob žgočem in občutljivem vprašanju definicije zakonske zveze in družinskih razmerij se v Sloveniji tako zagovorniki kot nasprotniki novele ZZZDR sklicujejo na človekove pravice.

Večkrat navajana Splošna deklaracija Združenih narodov o človekovih pravicah (1948) pogosto služi v bran nasprotujočim si argumentom.

Je Deklaracija tako postala zgolj pretveza za brezosnovni argument moči? Ali pa je v njej le najti moč argumenta?

Morda celo argumenta, ki je univerzalen oz. splošen, kot to predpostavlja sama Deklaracija? Ali pa gre – kot morebiti tudi pri sami

Deklaraciji – zgolj za posledico soglasja, ki je neodvisno tako od moči kot od argumenta?

Ta precep sicer ni povsem nov.

Podoben je zadregi enega od 'očetov' Deklaracije.

Maritain: univerzalnost in narava

Jacques Maritain je bil eden od ključnih avtorjev Deklaracije. Kot mnogi drugi pisci tega dokumenta je Maritain trdil, da lahko vsi ljudje in narodi prepoznamo in priznamo t. i. osnovne naravne pravice. Drugače

rečeno, določene pravice so za vse in same po sebi univerzalne. Univerzalnosti človekovih pravic po Maritainovo botruje razlog, da temeljijo na naravnem pravu. Naravno pravo namreč predstavlja splošno merilo ravnanja, ki je objektivne narave. Merilo je v pomoč pri izvajanju človekovih pravic in pri razsojanju med raznolikim sklicevanjem nanje. Takšno univerzalno merilo je tudi v nasprotju s tradicijo etike liberalizma, ki pravice ne postavlja v objektivni red, kaj šele v okvir človekovih dolžnosti (več spodaj), ki izhajajo iz stremljenja po skupnem dobrem. Toda za razliko od nekaterih drugih zagovornikov človekovih pravic je pravkar omenjeni Maritain menil tudi, da se ljudje zmoremo povsem strinjati glede temeljnih človekovih pravic, ne da bi se strinjali tudi glede njihovih (filozofskih) osnov. To seveda ne pomeni, da je bil Maritain kot eden najvidnejših katoliških in političnih filozofov 20. stoletja relativist. Maritain je trdil, da so prav temeljne in neodtujljive pravice tiste, ki so po naravi pred časom in določeno družbo (antecedentne in primordiale), zato so jim vsem nadrejene. Vendar pa po njegovem mnenju osnovne temeljne pravice kljub svoji nadčasovnosti in naddružbenosti ostajajo naravne in temeljijo na odnosu do skupnega dobrega. Skupno dobro, ki je osnova vsaki družbi, je zato bolj temeljno kot posameznikovo dobro, a obe dobri se med seboj ne izključujeta, ampak se soodvisno dopolnjujeta. Zato so tudi človekove pravice oz. pravice človeka nad voljo posameznika ali posamičnih interesnih skupin, ne pa tudi nad skupnim dobrim, ki je univerzalno – kot

naj bi bile univerzalne tudi človekove pravice.

Toda kaj je skupno dobro? In kako se je glede temeljev osnovnih naravnih pravic možno ne strinjati kljub splošnemu strinjanju o vsebini le-teh? Ob številnih teorijah družbe pričujoči prispevek podaja le nekaj okvirnih točk za razmislek o teh vprašanjih.

Kočljivost ideje o dostojanstvu

Obstajajo seveda pogledi, ki zaobidejo ali celo zavračajo pojem skupnega in naravnega dobrega. Takšni pogledi izključujejo že samo možnost človekovih pravic. Le-te namreč presegajo voljo posameznega človeka ali sistema. Namen človekovih pravic, ki za Maritaina in Deklaracijo temelji na ideji človekovega dostojanstva, je prav zaščita posameznika in omogočanje človeka vrednega razvoja. Je pa res, da nekateri filozofi naravnega prava ne utemeljujejo na človekovem dostojanstvu. Alasdair MacIntyre na primer trdi, da človeške pravice pravzaprav napačno pojmujejo človeka, in sicer kot avtonomnega posameznika, čigar neoprijemljivo dostojanstvo ni vključeno v širšo družbeno mrežo. Še več, za MacIntyra pretirano poudarjanje pravic zoži jedro etičnega ravnanja, saj etika sloni na tradiciji in družbenih odnosih, ki so bistveni za človekovo vrednost in istovetnost. In nazadnje, za MacIntyra poudarjanje človekovih pravic podčrtuje pomen posameznika in države na škodo pomembnosti vmesnih oz. posredniških institucij, kot so družina, šola ali skupnost. Pretirano sklicevanje na idejo človekovega do-

Foto: Petra Duhannov

stojanstva kot vira pravic je zato lahko filozofsko kočljivo.

Pravice kot dolžnost

Se pa Maritain in MacIntyre strinjata, da temeljne človekove pravice v bistvu predstavljajo bolj dolžnosti (t. i. neobhodne dolžnosti) kot pa zgolj pravice kot take. Na primer, z vidika mednarodnega prava, osnovanega na naravnem pravu, so človekove pravice najprej splošna merila, ki so skupna raznim kulturnim in verskim okoljem, njihovo izvajanje (in posledično zaščito) pa nadzoruje mednarodna skupnost vseh družbenopolitičnih skupin. Človekove pravice, osnovane na dolžnostih, s tem služijo širšemu namenu preverbe delovanja političnih družb in njihovih članov. Še več, povezava dolžnosti in pravic je za Maritaina zakoreninjena v dostojanstvu osebe. Logika je sledeča: če je človek moralno zavezan k stvarim, ki so nujne za njegovo izpolnitev, potem ima tudi *pravico* do takšne izpolnitve. Na primer, če so starši moralno obvezani skrbeti za svoje otroke, potem sledi, da imajo pravico do dela, da lahko svojo obvezo izpolnijo.

Maritain kljub poudarku na dostojanstvu človeka v pravicah ne vidi nečesa, kar nekomu pripada takoj in že samo po sebi. Tako mislijo pristaši bolj

liberalnih družbenih teorij. Pravice za Maritaina pravzaprav predstavljajo najprej določeno splošno upravičenje, ki kot tako pripomore k skupnemu dobremu in k človeškemu razvoju. Filozofsko upravičljivo razločevanje na podlagi temeljnih naravnih pravic se torej ne začne z vprašanjem, kaj mi pripada oz. do česa sem upravičen, ampak kako posameznika zavarovati oz. razviti glede na njegovo in skupno dobro. Zato tudi sklicevanje na človekove pravice z argumentom moči (določenih malodane vase zaverovanih skupin) ne more preseči argumenta skupnega dobrega, ki ga *Deklaracija* predpostavlja.

“ *Otroka ne moremo razumeti kot pravice te ali one osebe, tega ali onega zakonskega para. Kot oseba ima tudi otrok svoje dostojanstvo in ne more biti enačen s pravico. Je pa dolžnost staršev in družbe, da otroku omogočijo in nudijo pravico in pogoje za dostojno življenje.* ”

Dilema

Če imajo torej človekove pravice svoj univerzalni temelj v argumentu naravnega prava in v dostojanstvu, ki je osnovano na dolžnostih za dosego skupnega dobrega, kako je potem mo-

goče, da bi se nujno ne strinjali glede teh temeljev, ampak samo soglašali glede vsebine? Maritain je menil, da bi bilo (politično) manj koristno iskati skupno in razumno utemeljevanje praktičnih zaključkov, ki izhajajo iz pravic. Bal se je namreč skrajnosti arbitrarnega dogmatizma na eni strani in na drugi popolnega nestrinjanja glede pravic zaradi nespremljivih razlik med raznimi kulturami. Zato je Maritain podpiral moč soglasja, za katerega pa je vendarle trdil, da temelji na naravnem pravu. Glede na tradicijo naravnega prava namreč obstajajo resnice, ki presegajo tradicijo posameznih družbenih okolij. Te resnice nudijo objektivno merilo, glede katerega se lahko meri pravičnost posameznika in družbe. Naravno pravo tako nudi okvir, v katerem pojem dolžnosti do skupnosti tako posamezniku kot družbi omogoča razumno presojo v konkretnih situacijah. Maritain pa je glede človekovih pravic šel še dlje kot naravno pravo. Glede na grozovito izkušnjo druge svetovne vojne je želel, da se svetovna skupnost obveže k določenim temeljnim pravicam posameznika in družbe, ki temeljijo tako na skupnem dobrem kot na dostojanstvu osebe. Trdil je, da svet potrebuje univerzalna moralna merila. Zato tudi ne preseneča njegova spravna drža do spregleda eksplisitnega skupnega fi-

lozofskega temelja glede že doseženega soglasja o vsebini temeljnih pravic.

Zaključek

Človekove pravice predstavljajo enega izmed temeljev *Ustave Republike Slovenije*. Jasno je, da je “priznanje prirojenega človeškega dostojanstva vseh članov človeške družbe in njihovih enakih in neodtujljivih pravic temelj svobode, pravičnosti in miru” nujno tudi v Sloveniji (*Deklaracija*, Preambula). Ta “skupen ideal vseh ljudstev” torej ni le klic k uporabi argumenta moči, ampak sloni na univerzalnem prepričanju, da smo “obdarjeni z razumom in vestjo in bi morali ravnati drug z drugim kakor bratje” (*Deklaracija*, 1. člen). Univerzalnost, ki temelji na razumu in objektivnosti, je tako zasidrana v argumentu tradicije naravnega prava. Zato tudi soglasje pri *Deklaraciji* ni zgolj soglasje v pragmatičnem smislu, po katerem bi pravice zgolj ‘koristile’ človekovemu in družbenemu napredku. Pri *Deklaraciji* gre za implicitno, a utemeljeno soglasje. Vsebina *Deklaracije* – in s tem vsebina pravic – je tako neločljivo povezana s temeljnim argumentom *Deklaracije*, ki združuje idejo dostojanstva osebe in skupnega dobrega. Zato v okviru trenutnih debat o zakonskih razmerjih otroka ne moremo razumeti kot pravice te ali one osebe, tega ali onega zakonskega para. Kot oseba ima tudi otrok svoje dostojanstvo in ne more biti enačen s pravico. Je pa dolžnost staršev in družbe, da otroku omogočijo in nudijo pravico in pogoje za dostojno življenje. Ali kot pravi 29. člen *Deklaracije*: “Vsakdo ima dolžnosti do skupnosti, v kateri je edino mogoč svoboden in popoln razvoj njegove osebnosti” (poudarek avtorja). Ker imaš dolžnost, imaš tudi pravico. ■

Literatura

MacIntyre, Alasdair (1991): *Community, Law and the Idiom and Rhetoric of Rights*. V: *Listening* 26.

Maritain, Jacques (1943): *The Rights of Man and Natural Law*. New York: Gordian Press.

Maritain, Jacques (ured.) (1949): *On the Philosophy of Human Rights*. V: *Human Rights: Comments and Interpretations*. New York: UNESCO, Columbia University Press.

Maritain, Jacques (1951): *Man and the State*. Chicago: Chicago University Press.

Pravica do prave družine: neodtujljiva pravica vsakega otroka

✍ Bojan Žalec

Osrednja otrokova pravica je pravica do družine. Ena od nalog institucije zakonske zveze je prispevati k oblikovanju prave družine.

Dopuščanje uvrščanja istospolnih partnerskih zvez v razred zakonskih zvez je nepremišljeno in neodgovorno

Osrednja otrokova pravica je pravica do družine. Ena od nalog institucije zakonske zveze je prispevati k oblikovanju prave družine. Čeprav je za otroka bivanje v homoseksualni partnerski skupnosti lahko včasih možnost, ki je boljša od drugih realno dosegljivih, pa to še ne pomeni, da je izenačevanje prave družine z istospolno partnersko skupnostjo (v nadaljevanju IPS) pravilno. Prav to pa prinaša spremenjeni zakon¹, ki v enem od ključnih pogledov IPS izenačuje s pravo družino, zato je v nasprotju z otrokovo pravico do prave družine. Zaradi tega zadevni spremenjeni zakon ni sprejemljiv. Dopustno je le to, da je IPS lahko v izjemnih primerih skrbnica za otroka, če so res vse druge dosegljive možnosti slabše. To možnost je treba dopustiti zaradi otrok samih in ne zato, ker bi bila pravica do posvojitve pravica IPS. “Pravica do posvojitve” je zavajajoč izraz. Pri pravici do posvojitve namreč ne gre za pravico do tega, da bi lahko

nekako imeli otroke, tako kot je to pri pravici imeti lastne biološke otroke, in to pravico imajo tudi istospolno usmerjeni, ampak gre za to, da je človeku dana možnost, da določenemu otroku pomaga. Da si lahko krušni starš, pa bistveno vključuje zmožnost, da otroku nudiš pravo družino. Tega pa IPS ne more dati, zato je ne smemo uvrščati v razred potencialnih krušnih staršev. V spremenjenem zakonu gre potemtakem vendarle tudi za spremembo pojmovanja družine, saj leta IPS s tem, da ji dopušča, da lahko opravlja ključno funkcijo, ki je domena družine, pravzaprav dopušča, da je IPS lahko prava družina. Z vključitvijo IPS v razred zakonskih skupnosti in z dopustitvijo, da so lahko nekatere IPS družine, pa močno povečujemo tveganje za nezagotavljanje otrokove pravice do prave družine. Po drugi strani pa se z določitvijo, da ko gre za skrbništvo za otroka, v izjemnih primerih lahko damo prednost IPS pred heteroseksualnimi krušnimi starši, ne krši nobena človekova pravica, otroku pa se omogoči, da dobi najboljše od dejansko možnega v konkretnih okoliščinah.

IPS pravno ne smemo dopustiti statusa zakonske zveze in s tem možnosti, da dejansko nastopa kot nosilka pravic, ki jih ima družina, saj izkušnje in podatki o IPS, s katerimi razpolagamo, pričajo o tem, da je zaupanje otrok IPS preveč tvegano. Ne gre za kakšen neutemeljen strah, fobijo, ampak za utemeljeno previdnost in odgovoren odnos do otrok. V luči razpoložljivih podatkov ugotavljamo, da kakršna